

А. А. Станкевіч

РАСЛІННЫ КОД ВЯСЕЛЬНОЙ АБРАДНАСЦІ: НАЗВЫ ВЯСЕЛЬНАГА ДРЭЎЦА Ў ГАВОРКАХ ВЕТКАЎСКАГА І ДОБРУШСКАГА РАЁНАЎ ГОМЕЛЬШЧЫНЫ

У артыкуле разглядаюцца назвы вясельнага дрэўца, якія ўжываюцца на тэрыторыі беларуска-рускага памежжа – ў гаворках Веткаўскага і Добрушскага раёнаў. Назвы абрадавага дрэўца разглядаюцца ў кантэксце вясельнага рытуалу: указваюцца час, калі ладзілі дрэўца, асаблівасці яго ўпрыгожвання, месца размяшчэння ў хаце, абрадавыя дзеянні, накіраваныя на яго, сімволіка гэтых дзеянняў.

Лексічная сістэма народна-дыялектнай мовы, у якую ўваходзяць розныя па паходжанні, семантыцы і сферы выкарыстання словы, з’яўляецца важнай часткай духоўнай культуры. Яна адлюстроўвае народныя традыцыі, вопыт, светапогляд і ўяўленні аб найбольш значных сацыяльных і маральна-этычных каштоўнасцях і таму ўяўляе асаблівую цікавасць для даследавання. Вывучэнне традыцыйнай культуры Гомельшчыны, у тым ліку і яе народна-дыялектнай мовы, будзе садзейнічаць апісанню спецыфічных асаблівасцей усходнепалескай культурнай прасторы, якія вызначаюць яе месца ў адзіным усходнеславянскім кантэксце. Аксіялагічна значным састаўным кампанентам лексічнай сістэмы народнай мовы з’яўляюцца сямейна-абрадавыя назвы, што адлюстроўваюць увесь жыццёвы шлях чалавека ад нараджэння да “бярозкі”. Сістэма сямейна-абрадавых намінацый засноўваецца на апазіцыі “чалавек – сям’я” як адной з галоўных карэляцый канцэптасферы духоўнай культуры. Значную цікавасць уяўляе вывучэнне лексікі вясельнага абраду як аднаго з найбольш важных комплексаў сямейнай абраднасці, якая мае даўнія развітыя традыцыі бытавой культуры. Абрадавая лексіка “адначасова належыць і мове, і культуры і таму заслугоўвае сістэматычнага вывучэння з пазіцыі комплекснага этналінгвістычнага падыходу” [1, с. 216].

Матэрыялам для даследавання паслужыў дыялекталагічны архіў кафедры беларускай мовы Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны, складзены па выніках дыялекталагічных практык студэнтаў філалагічнага факультэта ў розных раёнах Гомельскай вобласці, а таксама выданні фальклорна-этнаграфічных зборнікаў, прысвечаных сямейнай абраднасці нашага рэгіёна [2].

Вясельны абрад мае некалькі этапаў, значную прасторава-часавую працягласць і складаную структуру, якая ўключае акцыянальны, вербальны і рэчыўны кампаненты, што патрабуе комплекснага падыходу пры яго апісанні. У сувязі з гэтым аналіз вясельнай лексікі неабходна праводзіць з улікам напоўненасці, знакавай сутнасці і зместу самога вясельнага абраду.

Як адзначаюць даследчыкі, вясельная абраднасць на ўсёй тэрыторыі Беларусі ў аснове сваёй аднародная, галоўныя вясельныя абрады з некаторымі адхіленнямі ў розных мясцовасцях супадаюць [3, с. 11].

Рэчыўны (прадметны) код вясельнай абраднасці з’яўляецца важнай састаўной часткай рытуалу. У яго склад уваходзяць розныя матэрыяльныя кампаненты абрада, найчасцей прадметы паўсядзённага ўжытку, якім надаецца магічны сэнс, сімвалічнае значэнне.

Абавязковым атрыбутам вясельнай абраднасці з’яўлялася вясельнае дрэўца, якое ўпрыгожвалі перад вяселлем. Вясельнае дрэўца адлюстроўвала раслінны код абраду. Яно сімвалізавала маладосць і прыгажосць, здароўе і ўрадлівасць, пладавітасць. І ў гэтым адлюстроўваўся раслінны код вясельнага рытуала.

Вясельнае дрэўца ў гаворках Веткаўскага і Добрушкага раёнаў Гомельскай мела розныя назвы: *велка, велца, вельцэ, вельца, велечка, елец, ельца, ёлка, елка, ёўка, ёлачка, яліца*.

Рытуал прыгатавання і ўпрыгожвання вясельнага дрэўца ў розных раёнах Гомельшчыны мае як агульныя, так і адметныя ўласцівасці. Адрозненні звязаны з выбарам дрэва, характарам яго упрыгожвання, месцам размяшчэння, умовамі выкарыстання.

Найчасцей у ролі вясельнага дрэўца ў даследуемым рэгіёне выступала *ёлка*: *На вяселле ёлку стаўлялі* (в. Хальч, Ветк.); *На свадзьбу ставілі і ўкрашалі ёлку* (в. Старое Сяло, Ветк.). Ёлка, паводле меркаванняў інфарматараў, сімвалізавала нявесту, яе маладосць і прыгажосць: *Ёлка – эта нявеста* (в. Барталамееўка, Ветк.). Як правіла, у населеных пунктах Веткаўскага і Добрушкага раёнаў ёлку прыносілі з лесу сяброўкі нявесты: *Дзеўкі ідуць у суботу, адсякаюць ёлку* (Рэчкі, Ветк.); *Вот у падругі свадзьба. Ана збірае нас, вырубліваем у лесе ёлку* (в. Барталамееўка, Ветк.); *У суботу перад свадзьбай збіраліся дружкі нявесты і нявеста, хадзілі па ёлку. Прыходзілі ў лес.. і выбіралі ёлку, каб была добрая, не крывая, пушыстая* (Данілавічы, Ветк. – ВНГ, с. 108). Цікава, што ў Нараўлянскім раёне ўдзел у гэтым рытуале прымаў і малады са сваімі сябрамі: *Свідзецель з маладым ідуць шукаць гарну ёлку. Вырубаюць, робяць крэст, пратыкаюць і замацоўваюць* (в. Белая Сарока, Нараўл. – С., с. 102).

Акрамя ёлкі, у якасці вясельнага дрэўца выкарыстоўвалі таксама вярбу, якую называлі *велка, велца, вельца, велечка*: *Свадзьбу гулялі красіва. Яшчэ на свадзьбу ставілі такую, як называюць велца, велечка з вярбы, кучаравую такую* (г.п. Церахоўка, Добр.); У некаторых вёсках вясельнае дрэва замяняла галінка або букет, кветкі: *Ельца – цвяты, прыделаныя к палцы з рагуліны. Ельца стаяла ўсю свадзьбу* (в. Насовічы, Добр.); *Сяброўкі дзелалі букецікі з яліцы. Кветкі адсявалі на яловую ветку* (в. Жгунь, Добр. – ЗЧД, с. 252); *Вясельнае вельца ў нас было такое – булку хлеба должен прінесці дружок, у цэнтры ставілі цвяты* (г.п. Церахоўка, Добр.). У наш час ролю вясельнага дрэўца ў некаторай ступені выконвае “букет нявесты”, які спецыяльна падбіраюць, упрыгожваюць да вяселля, які захоўвае нявеста ў час вячання або распісі ў загсе, а пасля кідае сваім незамужнім сяброўкам. Якая з іх падхопіць букет, тая ў хуткім часе замуж выйдзе.

Упрыгожвалі вясельнае дрэўца ў асноўным свечкамі, стужкамі, папяровымі кветкамі, у некаторых выпадках – і цацкамі: *Мы приходзім к нівесце, ставім на стол, дзелаем кіціцы з бумагі, упрыгожваем ёлку* (в. Барталамееўка, Ветк.); *Ёлку ўюць. На бумаге выразаюць усякія ігрушкі. І на ёлку вешаюць, ёлка настояшчая* (в. Барталамееўка, Ветк.); *На свадзьбу раней гаварылі прынята было ёлку ўкрашаць. Лентачкамі всякімі разноцветнымі* (г. Ветка); *Дажэ еслі і летам свадзьба – всё равно, ілі вербу, ілі ёлку украшалі банцікамі* (в. Старое Сяло, Ветк.); *На свадзьбу ставілі і ўкрашалі ёлку разнымі фігуркамі з бумагі* (в. Старое Сяло); *Ёлку ўпрыгожвалі разнымі такімі ігрушкамі, хлапушкамі* (г. Ветка.).

Сам працэс упрыгожвання дрэўца называўся найчасцей *віць ёлку (вельца, велечка)*: *Ёлку ўюць настояшчую, вешаюць розныя бумажкі, цацкі* (в. Старое Сяло, Ветк.); *З самога рання дзяўчаты .. вілі велечка і пелі песні* (Баршчоўка, Добр. С. 249); *ставіць (стаўляць) ёлку. На вяселле ёлку стаўлялі* (в. Хальч, Ветк.); *украшаць ёлку: Дружкі ўкрашалі ёлку, красілі бумагу і з ёй рабілі кветкі і імі ўкрашалі* (в. Данілавічы, Ветк. – ВНГ, с.108). Упрыгожванню дрэўца надавалася такая ўвага, таму што яно таксама мела сімвалічны характар, у ім перадавалася пажаданне добрага, шчаслівага жыцця: *Калі маладую на пасад заводзілі, сват ельца дзержаў. Яно нада, штоб маладыя, сям'я іх цвяла. Яно, штоб мір быў у сям'і* (г. п. Церахоўка, Добр.).

Важным было і месца, куды стаўлялі вясельнае дрэўца: *на кут – Ёлку, якую вілі дзеўкі .. становяць на кут. Маладая стаіць пад ёлкай* (Данілавічы, Ветк. – ВНГ, с. 105); *на стол: Стаўляюць на стол ёлку, куды маладую садзяць* (в. Хальч, Ветк.); *Дрэўца ў хаце на стол стаўлялі* (г. Ветка); *у хлеб: Прыносілі нявесце ў хату ёлку, станавілі на стол у булку хлеба, каб не абярнулася* (в. Данілавічы, Ветк. – ВНГ, с. 108). *Кветкі адзявалі на яловую ветку. Саму гэту кветку тыркалі ў хлеб, які ставілі на стол* (в. Жгунь, Добр. – ЗЧД с. 252). У гэтым таксама праяўляўся сімвалічны сэнс – праекцыя на дабрабыт, багацце, ураджайнасць і пладавітасць.

Вызначана было месца, дзе сядзела маладая ў гэты час: *пад ёлкай : На свадзьбе маладая сядзіць пад ёлкай* (в. Рэчкі, Ветк. – ВНГ, с. 100); *за ёлкай: Дрэўца ў хаце на стол стаўлялі, нявеста за ёлкай сядзіць* (г. Ветка); *перад ёлкай: Касу распляталі нявесце, калі яна сядзела перад ёлкай* (в. Хальч, Ветк.). Вакол ёлкі вадзілі карагод, спявалі вясельныя песні: *На свадзьбу ставілі вельца з вярбы.., кругом хадзілі, песні пелі, штоб красіва жылі маладыя* (г. п. Церахоўка, Добр.).

Час, калі “вілі ёлку” таксама быў рэгламентаваны. Гэта найчасцей зборная субота перад вяселлем: *Вельца вілі ў зборную суботу* (г. п. Церахоўка, Добр.) *перад пасадам: Ёлку ставяць падчас пасаду на вяселлі* (в. Старое Сяло, Ветк.).

Такім чынам, вясельнае дрэўца, як і нявеста, было цэнтрам шлюбных падзей. Перад выездам на вянчанне дружка або жаніх, у некаторых маясцовасцях сват павінны былі *выкупіць дрэўца, даць за яго выкуп: Дзяўчаты хочуць, штоб за ёлку ім далі пірог ды больш грошай* (в. Жгунь, Добр., с. 252); *На вяселле ёлку стаўлялі.. Сваты прыходзяць, выкуплююць* (в. Барталамееўка, Ветк.); *І вот маладзёж ёлку ету прадала, ім далі грошы на рукі, гасцінцы далі на рукі* (в. Рэчкі, Ветк.).

Заклучным этапам ёлачнага рытуалу было ламанне ёлкі: *Дружок прыходзе ўжо выкупляе нас.. і мы ўжо з-за стала выходзім, ёлку тую бурым, госці садзяцца за стол і гуляюць свадзьбу* (в. Барталамееўка, Ветк.). Пры гэтым жаніх імкнуўся зламаць вярхушачку ёлкі, сяброўкі нявесты не давалі яму гэта зрабіць. Тое ж рабілі і дружка маладога або сваты, калі нявеста спрабавала зламаць вярхушку: *Ёлку, як нявеста зламае, то будзе верх імець над мужыком. Дык сваты стараюцца, каб маладая не зламала верх, а яна тады стараецца, штоб зламіць верх* (в. Казацкія Балсуны, Ветк. – В., с. 233).

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1 Толстая, С. М. Терминология обрядов и верований как источник реконструкции древней духовной культуры / С. М. Толстая // Славянский и балканский фольклор: Реконструкция древней славянской культуры: источники и методы. – М.: Наука, 1989. – С. 215–224.

2 Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна / аўт. уклад.: І. Ф. Штэйнер, В. С. Новак. – Гомель: УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2003. – 362 с. – В.; Вяселле на Гомельшчыне: фальклорна-этнаграфічны зборнік. – Мінск: ЛМФ “Нёман”, 2003. – 472 с. – ВНГ; Зямля чароўная добра: Добрушскі край: гісторыя і сучаснасць / пад аг. рэд. А. А. Станкевіч. – Гомель: ААТ “Полеспечать”, 2008. – 280 с. – ЗЧД; Спрадвечнае: Фальклорны зборнік ліквідаваных у выніку катастрофы на Чарнобыльскай АЭС населеных пунктаў / аўт. укл.: І. Ф. Штэйнер, В. С. Новак. – Гомель: УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2005. – 230 с.

3 Варфоломеева, Т. Б. Северобелорусская свадьба: обряд, песенно-мелодические типы / Т. Б. Варфоломеева. – Минск: “Наука и техника”, 1988. – 156 с.